

**СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАХИСТУ
ТРУДОВИХ І СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ СУДДІВ**

**SOCIO-LEGAL SIGNIFICANCE OF THE LEGAL MECHANISM
FOR THE PROTECTION OF LABOR AND SOCIAL RIGHTS OF JUDGES**

Стаття присвячена з'ясуванню сутності та соціально-правового значення правового механізму захисту трудових і соціальних прав суддів в Україні. Обґрунтовується, що цей правовий механізм має суттєве соціально-правове значення з огляду на те, що він: є виявом логічного та науково вивіреного утвердження соціальної цінності людини на публічній службі в системі правосуддя шляхом недопущення звуження соціальної свободи суддів; є виявом реалізації державою захисної та соціальної функції, а тому держава, що створює та забезпечує реальність гарантій захисту вказаних прав суддів вважається соціальною державою; є особливою гарантією самостійності трудової діяльності суддів і незалежності судової влади; діючи також на міжнародному рівні, стримує процеси звуження соціальної безпеки суддів у державі та дає можливість правильно відкоригувати функціонування відповідного механізму на національному рівні; є інструментом виправлення об'єктивних недоліків здійснення кадрової політики у системі правосуддя загалом та в суді, зокрема. Наголошується, що в окресленому контексті досліджуваний правовий механізм на сьогоднішній день постає надзвичайно важливим соціально-правовим феноменом, від забезпечення ефективного функціонування якого залежить соціальна безпека суддів, незалежність судової влади, а відтак – справедливість правосуддя, існування України в якості правової і демократичної держави, котра може у перспективі реально задовольнити свої євроінтеграційні прагнення.

Ключові слова: *гідна праця суддів, захист прав суддів, соціальна безпека суддів, соціальні права суддів, судово-правова реформа, трудові права суддів.*

The article focuses on clarifying the essence and socio-legal significance of the legal mechanism for protecting the judges' labor and social rights in Ukraine. It is substantiated that this legal mechanism has a significant social and legal sense, given that it: is a manifestation of the logical and scientifically verified assertion of the social value of a person in public service in the justice system by preventing the narrowing of the judges' social freedom; is a manifestation of the state's implementation of a protective and social function, and therefore the state that creates and ensures the reality of guarantees for the protection of these rights of judges is considered a social state; is a special guarantee of the judges' work autonomy and the independence of the judiciary; is acting also at the international level and restrains the processes of narrowing the social security of judges in the state, as well as makes it possible to adjust correctly the functioning of the corresponding mechanism at the national level; is a tool for correcting objective shortcomings in the implementation of personnel policy in the justice system in general and in court, in particular. It is noted that in the above context, the legal mechanism under investigation is a very important socio-legal phenomenon today. The social security of judges, the independence of the judiciary, and, consequently, the fairness of justice, the existence of Ukraine as a legal and democratic state, which can in the future really satisfy its European integration aspirations depends on the providing the effective functioning of the mentioned above phenomenon.

Key words: *decent work of judges, judicial and legal reform, labor rights, protection of the rights of judges, social rights of judges, social security of judges.*

Постановка проблеми. Масштабні перетворення в Україні після розпаду колишнього СРСР «відбувалися на тлі відсутності належного досвіду публічного врегулювання приватних та публічних правовідносин за новим напрямком розвитку держави» [1, с. 38]. Результатом цього стала соціальна катастрофа, з якої українське суспільство та держава поступово почали виходити, формуючи Україну в якості соціальної держави, основу якої було закладено у Конституції та комплексно розширено в національному соціальному та трудовому праві [2, с. 12]. У цьому сенсі трудове право набуло особливого значення, як надзвичайний соціальний феномен [3, с. 132]. Між тим, необхідно також мати на увазі, що право у своєму змісті та формі знаходиться у постійному розвитку, зокрема, перебуваючи під впливом ринкових перетворень. Наприклад, вітчизняний науковець П. С. Луцок зауважує, що останні зміни фактичної дійсності взаємодії суб'єктів ринку праці «сприяли активному переосмисленню правовідносин, що виникають на ринку праці, та правової сутності низки інститутів трудового права» [4, с. 5]. Разом із тим, «ринкові перетворення» у регулюванні соціальної безпеки працівників загалом та суддів, зокрема, не завжди означають те, що відповідні трансформації будуть створювати окрім лиш відходу від «пострадянського соціального права», належні умови для забезпечення соціальної безпеки людини і громадянина в Україні. Це питання постає особливо актуальним саме сьогодні [5], зважаючи на особливі негативні для соціальної безпеки людей глобальні економічні тенденції, з якими зіштовхнулася й наша держава, в якій, за спостереженнями учених [див., напр.: 1; 6, с. 208-209; 7, с. 279], останній час відбувається активний процес десоціалізації сфери праці.

Зазначені обставини сукупно вказують на необхідність формування актуальної наукової думки про недопущення звуження трудових і соціальних прав працівників, а особливо працівників, які мають правовий статус суддів. Вказане пояснюється тим, що ігнорування потреби у захисті соціальних і трудових прав працівників призводить до зниження їх соціальної безпеки, деградації соціальної держави та до загострення соціального напруження в українському суспільстві, а незахищеність таких прав суддів додатково становить загрозу для забезпечення самостійності трудової діяльності суддів, незалежності судової влади. Наслідком цього є те, що Україна не зможе продовжити своє існування в якості правової і демократичної держави, а відтак – буде унеможливлена в реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства в ЄС. При цьому в процесі формулювання наукової думки про недопущення звуження трудових і соціальних прав суддів особливо увагу в цій науковій розвідці доцільно зосередити на сутності правового механізму захисту трудових та соціальних прав суддів, що був створений в нашій державі в якості: 1) комплексного інструменту захисту вказаних прав суддів; 2) дієвого запобіжника неправомірному впливу на суддів та на правосуддя у державі через зниження рівня соціальної безпеки таких працівників.

Аналіз наукової літератури та невирішені раніше питання. По сьогодні сутність і соціально-правове значення правового механізму захисту трудових та соціальних прав суддів в Україні серед вітчизняних юристів-трудошників ще не було предметом комплексного дослідження. Поряд із тим, необхідно мати на увазі, що критичний аналіз наявної наукової літератури дозволяє дійти висновку про те, що вітчизняними ученими вже робились спроби дослідити: правовий механізм захисту трудових прав працівників загалом та окремих категорій працівників, зокрема (цьому приділяли увагу: Е. В. Бабенко, С. В. Вавженчук, В. С. Венедиктов, М. В. Голікова, М. І. Іншин, Л. В. Котова, О. В. Лавріненко, П. М. Мартинов, В. С. Пряников, О. А. Старокожев, І. М. Твердовський, О. А. Трюхан, Р. С. Харчук та ін.), а також правовий механізм захисту соціальних прав працівників загалом, окремих категорій працівників, зокрема (ці питання досліджували: М. І. Ануфрієв, В. М. Бесчастний, Т. І. Бик, Р. О. Максимович, А. Л. Федорова та ін.).

Відтак, **метою** цієї наукової статті є комплексне окреслення актуальної сутності та соціально-правового значення правового механізму захисту трудових та соціальних прав суддів, приймаючи до уваги наукові підходи учених до розуміння сутності правового механізму вказаних прав працівників. Зазначене досягатиметься шляхом виконання наступних завдань: 1) сформулювати визначення поняття «правовий механізм захисту трудових та соціальних прав суддів»; 2) окреслити основні ознаки досліджуваного правового механізму; 3) з'ясувати та критично проаналізувати соціально-правове значення правового механізму захисту трудових та соціальних прав суддів в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під «правовим механізмом захисту трудових та соціальних прав суддів» в Україні ми пропонуємо розуміти засновану на нормах чинного законодавства та міжнародно-правових актах, узгоджену із ідеями соціальної держави та соціальної безпеки, цілісну юридичну конструкцію, котрою охоплено комплекс правових за-

сбів і способів, через які послідовно та цілеспрямовано реалізується захисна функція держави відносно захисту трудових і соціальних прав суддів у результаті формально-процедурної діяльності повноважних суб'єктів публічної адміністрації або ж шляхом надання суддям можливості здійснювати самозахист чи доступу звертатись за захистом до відповідних міжнародних правозахисних організацій. Тобто, для цього механізму властивими є те, що він: 1) має системно-організаційний характер, який підпорядковується концепції забезпечення належного рівня соціальної безпеки суддів; 2) характеризується особливою метою свого створення та функціонування, якою є цілісне, систематичне, морально та науково обґрунтоване й нормативним чином визначене, створення державою всебічних, оптимальних умов, за яких забезпечується належне здійснення нею захисної функції щодо суддів шляхом надання таким працівникам, трудові та/або соціальні права яких потребують захисту, комплексу дієвих способів і засобів захисту цих прав, належне застосування яких обумовлює відновлення необхідного рівня соціальної безпеки суддів; 3) характеризується комплексом завдань, що випливають з мети створення та функціонування цього механізму (завдання попереднього, групового захисту; завдання безпосереднього захисту); 4) є нормативним, адже ґрунтується на загальних і спеціальних нормах чинного законодавства; 5) має загальну та особливу суб'єктну «складову»; 6) знаходить свій конкретний вияв за наявності в практичній дійсності комплексу певних підстав для цього; 7) передбачає функціонування комплексу загальних та особливих форм захисту відповідних прав суддів; 8) у межах свого статичного та динамічного вияву зумовлює особливий соціально-правовий ефект на суспільство та державу.

Стосовно ж соціально-правового значення правового механізму захисту трудових та соціальних прав суддів в Україні, то воно полягає у наступному:

1. Правовий механізм захисту трудових та соціальних прав суддів є виявом логічного та науково вивіреного утвердження соціальної цінності людини на публічній службі в системі правосуддя шляхом недопущення звуження соціальної свободи суддів. У соціальних державах має місце комплексна кадрова політика щодо публічних службовців, трудова діяльність яких визнається певною соціальною цінністю, а відношення до кожного службовця змістовно вибудовується в якості відношення до найвищої соціальної цінності (тобто, як до людини). Вказане є досить актуальним з позиції того, що в нашій державі періодично здійснюються судово-правові реформи, спрямовані на наближення функціонування системи правосуддя за абстрактною «європейською моделлю», в яких взагалі не приділяється належна увага забезпеченню гідного рівня соціальної безпеки суддів, зокрема, й у частині захисту їх трудових і соціальних прав [див., напр.: 8, с. 26-27].

2. Правовий механізм захисту трудових та соціальних прав суддів є виявом реалізації державою захисної та соціальної функції, а тому держава, що створює та забезпечує реальність гарантій захисту вказаних прав суддів вважається соціальною державою. Погодимось із тим, що «забезпечення, охорона та захист трудових прав сторін трудових правовідносин, як вихідні критерії антропоцентризму трудового права – це певний історичний феномен, що продовжує еволюціонувати під впливом розвитку держави, суспільства та трансформації людської цивілізації» [7, с. 279]. Саме тому, вже сьогодні розбудова держави крізь призму сучасних європейських принципів передбачає, що в державі на перше місце ставиться людина, її права, свободи та законні інтереси» [9, с. 19; 10, с. 3]. Між тим, цілком зрозумілим є те, що проголосивши (навіть на рівні конституційного акту) права людини держава не стає автоматично правовою та демократичною, адже основним у цьому сенсі є те, що держава повинна також створювати усі необхідні умови для: 1) забезпечення реалізації відповідних прав; 2) захисту цих прав, коли належним чином забезпечити їх не вдалось. Особливим чином вказане стосується захисту прав людини (трудо-вих прав працівників, зокрема), що наразі ученими визнається основним обов'язком держави [11, с. 99; 12, с. 132]. Саме тому, на сьогоднішній день права людини та їх захист є універсальним ідеалом [13, с. 157], фактичне досягнення якого досягається також всеохоплюючою системою захисту трудових і соціальних прав людини [14, с. 110]. Відтак, існування в Україні дієвого правового механізму захисту трудових та соціальних прав суддів є передумовою для того, щоби визнати її в якості соціальної (відтак, і правовою, і демократичною).

3. Правовий механізм захисту трудових та соціальних прав суддів є особливою гарантією самостійності трудової діяльності суддів і незалежності судової влади. У правовій державі «стримувачем» влади держави та приватного капіталу, що в безконтрольному вигляді становлять загрозу для прав людини [5], є суди, котрі діють виключно з огляду на ідеї верховенства права, гуманізму та справедливості. Відтак, судова влада є індикатором соціальної держави, утім тоді,

коли суд спроможний бути незалежним, а суддя – самостійним [15, с. 74]. Це є черговим підтвердженням тези про те, що існування та реальна дія механізму захисту трудових і соціальних прав суддів створює такі умови гідної праці та соціальної безпеки судді, за яких він державою захищається від будь-якого впливу, а відтак, стає спроможним захистити самостійність своєї трудової діяльності та незалежності судової влади.

4. Правовий механізм захисту трудових та соціальних прав суддів, діючи також на міжнародному рівні, стримує процеси звуження соціальної безпеки суддів у державі та дає можливість правильно відкоригувати функціонування відповідного механізму на національному рівні. Оскільки наша держава обрала курс на побудову сучасної соціальної держави, правовий механізм функціонує не лише на національному, але й на міжнародному рівні. У цьому контексті судді, звертаючись за захистом своїх трудових і соціальних прав до міжнародних організацій (установ), спроможні отримати зовнішній, абсолютно безсторонній та авторитетний захист, який має вкрай важливе значення у державі, в котрій спостерігається систематичний тиск на судову владу, що додатково супроводжуються десоціалізацією сфери праці. Факти захисту міжнародними організаціями трудових і соціальних прав суддів, які не змогли отримати захисту на національному рівні, також вказують на недоліки правового механізму захисту відповідних прав суддів, помилковість обраної державою фактичної стратегії реалізації соціальної функції.

5. Правовий механізм захисту трудових та соціальних прав суддів є інструментом вправлення об'єктивних недоліків здійснення кадрової політики у системі правосуддя загалом та в суді, зокрема. Окрім того, що трудові та соціальні права суддів можуть порушуватись державою внаслідок неналежної реалізації нею соціальної функції, ці права вказаних працівників можуть зазнавати негативного впливу від адміністративно-управлінських процесів у системі правосуддя загалом та в судах, зокрема. Головним чином, у цьому сенсі мова йде саме про вплив на стан соціальної безпеки й умови забезпечення гідної праці суддів у результаті неналежного здійснення заходів кадрової політики.

Вітчизняна учена А. В. Попик зазначає, що «кадрова політика у системі правосуддя» – «це, з одного боку, сукупність соціально-правових, організаційно-економічних і культурних заходів, а, з іншого боку, – юридичних стандартів (правил, принципів і засад) діяльності суб'єктів реалізації цієї політики, які на всіх рівнях функціонування відповідної системи: спрямовують діяльність цих суб'єктів на приведення фактичного рівня якості, кількості людських ресурсів системи правосуддя у відповідність із стратегією побудови правової держави в Україні, а також з об'єктивними кадровими потребами системи правосуддя; врегулюють взаємовідносини кадрів системи правосуддя з судовою владою зокрема і державою загалом» [8, с. 31-32]. З вказаного стає зрозумілим, що складність такого механізму призводить до того, що в процесі його функціонування з об'єктивних чи суб'єктивних причин суб'єкти кадрового забезпечення можуть відхилятися від поставленої перед ним мети, наслідком чого може бути незабезпечення суддів гідними умовами праці та/або зниження їх соціальної безпеки. Відтак, функціонування правового механізму захисту вказаних прав суддів у цьому контексті відіграє певну контрольну роль, демонструючи конкретні недоліки функціонування механізму здійснення кадрової політики у системі правосуддя.

Висновки. Правовий механізм захисту трудових і соціальних прав суддів в Україні є заснованою на міжнародно-правових актах та на нормах чинного законодавства, узгодженою із засадами незалежності судової влади, концепцією соціальної держави (зокрема, ідеями гідної праці та соціальної безпеки) цілісною системою правових засобів і способів, використовуючи які будь-який професійний суддя (суддя у відставці) може захистити свої трудові та/або соціальні права, звертаючись до відповідних суб'єктів, зобов'язаних захистити відповідні його права. У цьому контексті досліджуваний правовий механізм на сьогоднішній день є надзвичайно важливим соціально-правовим феноменом, від забезпечення ефективного функціонування якого залежить соціальна безпека суддів, незалежність судової влади, а відтак – справедливості правосуддя, існування України в якості правової і демократичної держави, котра може задовольнити свої євроінтеграційні прагнення.

Список використаних джерел:

1. Haldky V. V. Some Cautionary Remarks on the Process of Desocialization of the World of Work. *Scientific discoveries: projects, strategies and development* : Proceedings of the Internat. Scient. and Pract. Conf. (Edinburgh, Oct. 25, 2019). Edinburgh: ESP, 2019. Vol. 3. P. 38-44.
2. Іншин М. І. Загальнотеоретична характеристика особливостей ролі загальноправових засобів трудового права у реалізації соціальної функції держави. *Актуальні проблеми приватного та публічного права* : матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 27 бер. 2020 р.). Харків : ХНПУ, 2020. С. 11-15.
3. Костюченко О. Є. Соціальне призначення трудового права: проблеми теорії та практики : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.05. Харків, 2018. 449 с.
4. Луцок П. С. Концептуальні засади юридичної відповідальності в сучасних умовах розвитку трудового законодавства : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.05. Київ, 2017. 468 с.
5. Доклад Специального докладчика по вопросу о праве на свободу мирных собраний и праве на свободу ассоциации от 14.07.2017 A/72/135. URL: <https://undocs.org/pdf?symbol=ru/A/72/135> (дата звернення: 12.02.2020).
6. Колод А. М. Асиметрії розвитку соціально-трудової сфери: прояви, причини, передумови подолання. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 6. С. 205-211.
7. Пузанова В. В. Вияв гуманізму у випадках припинення трудових правовідносин. *Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі* : матер. VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Житомир, 18 квіт. 2019 р.). Житомир: ЖНАЕУ, 2019. С. 278-280.
8. Попик А. В. Адміністративно-правові засади реалізації кадрової політики в системі правосуддя : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2020. 238 с.
9. Іншин М. І. Соціально-правовий захист працівників Державної митної служби України. *Наукові записки ХЕПУ. Серія : Право*. 2008. № 1 (6). С. 19-24.
10. Шукина Н. В. Социальные права человека и гражданина в Республике Молдова: конституционно-правовые гарантии : автореф. дис. ... д-ра хабилит. права : 552.01. Кишинэу, 2019. 50 с.
11. Кузніченко О. В. Проблеми захисту службовотрудових прав працівників органів внутрішніх справ. *Соціальне право України*. 2012. № 1. С. 99-108.
12. Іншин М. І. Захист трудових прав працівників: аналіз законодавства. *Вісник Запорізького національного університету. Серія : Юридичні науки*. 2015. № 2, Ч. 2. С. 129-133.
13. Бойко В. Б. Визначення сутності правового захисту трудових прав працівників в Україні. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2013. № 26. С. 156-162.
14. Іншин М. І. Науково-теоретичне обґрунтування поняття форм захисту трудових прав працівників. *Європейські перспективи*. 2012. № 2, Ч. 2. С. 110-114.
15. Карпушова О. В. Особливість роботи суддів у сучасній правовій демократичній державі. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 2 (23), Т. 2. С. 74-77.